

Remissvar angående Sveriges museum om Förintelsen. Betänkande av utredningen om ett museum om Förintelsen. SOU 2020:21

Statens Historiska museer (SHM) har med intresse tagit del av betänkandet och lämnar härmed sitt remissvar på utredningens förslag.

Övergripande – ett nytt museum behövs

SHM anser att det är välkommet och angeläget att ett offentligt drivet museum om Förintelsen inrättas i Sverige. Som framgår av utredningens resonemang finns redan flera organisationer som i varierande utsträckning arbetar med ämnet och gör viktiga insatser. Men det saknas en institution som har ett museiuppdrag i enlighet med museilagen och som har särskilt fokus på Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext. Här vill SHM särskilt betona att framtidens kollektiva minnen och fortsatt forskning och kunskapsuppbyggnad om Förintelsen i hög grad är beroende av musei- och arkivfrågor och därmed särskilt understryka vikten av att inrätta just *en museiorganisation*. Under decennier har ögonvittnen och överlevande varit oersättliga för att berätta om sina upplevelser. Deras vittnesmål måste i framtiden förvaltas långsiktigt och metodiskt. Berättelser, dokument och privata objekt har i viss mån redan samlats in. Men som framgick av den internationella konferens som utredningen arrangerade i februari 2020 har insamlingarna ofta styrts av särskilda punktvisa initiativ eller uppdrag utan en övergripande insamlingsstrategi över hela ämnesfältet. Tillgång till material av skiftande karaktär är en förutsättning för kommande generationers möjligheter att fortsätta skriva historia, bidra med nya analyser och perspektiv och fördjupa kunskaperna om Förintelsen. Ett nytt museum kan säkra såväl material som forskningsmöjligheter långsiktigt.

Organisation

Utredningens huvudförslag är att museet inrättas som en ny och fristående myndighet, med en styrelse som har fullt ansvar. Utredningen ger också ett alternativt förslag om att museet inrättas som en självständig del inom en befintlig museimyndighet, antingen inom Statens försvarshistoriska museer eller inom Statens historiska museer. En tredje möjlighet som nämns är att museet inrättas inom Forum för levande historia, men då behöver myndigheten omorganiseras och få ett nytt uppdrag med museiverksamhet som grund. Utredningen belyser både fördelar och nackdelar med olika tänkbara organisationsformer och väger i första hand museets självständighet och förutsättningar att genomföra sitt uppdrag inom en egen organisation, mot samordningsvinster och tillgång till befintlig museikompetens om museet inordnas i en befintlig organisation.

SHM anser att en egen myndighet kan ge det nya museet en tydlig profilering och goda förutsättningar att samverka nära med motsvarande organisationer internationellt. Vi anser att det är viktigt att det är just ett museum som inrättas, att museet är väl förankrat hos intressentgrupperna, samt att inrättandet också kräver att förutsättningar att verka långsiktigt och med en egen röst säkerställs. Utredningens slutsats är att fördelarna med att vara en egen organisation överväger, främst på grund av det ger museet självständighet

och bättre möjligheter att skapa långsiktiga strategier som är skräddarsydda för ämnesområdet.

SHM vill samtidigt lyfta fram att kopplingarna till Sveriges historia och en bredare förståelse för samhällsprocesser och historiska perspektiv i samband med Förintelsen möjligen kan stärkas genom att museet inordnas i en befintlig museimyndighet. SHM har goda erfarenheter av att driva flera museer, med olika profil och på olika geografiska platser, samt delvis med dedikerade medel för vissa av museerna. Utifrån den erfarenheten ser SHM inget hinder för att ett museum om Förintelsen kan driva sitt ämne, utforma verksamheten för sina målgrupper, ha en forskningsplan och arbeta med sin strategiska utveckling, inom ramen för en myndighet där flera museer utöver de egna varumärkena också delar på viss gemensam infrastruktur.

Ett museum om Förintelsen måste till exempel hantera vitt skilda samlingsmaterial och är därför beroende av många olika slags samlings- och arkivkompetens, vilken i stor utsträckning redan finns i en museimyndighet som har omfattande samlingar. Den breda kompetensen är svårare att bygga upp i en mindre organisation med mindre resurser. Detsamma gäller kompetens inom olika slags pedagogiska metoder, tillgång till expertis för att producera utställningar och digitalt material.

Vi ser att ett nytt museum, om det inordnas i en befintlig museimyndighet, kan koncentrera sig på att bygga upp särskild forskarkompetens och annan ämnesexpertis i sin produktion och samtidigt ta del av redan etablerade resurser till exempel digitala strukturer, samlingsförvaltning och turnerande utställningar. Var och en av dessa områden är omfattande och kostsamma att bygga upp för en mindre organisation. Till det kommer möjligheten att dela på administrativa resurser. Men tillgången till fler kunskaps- och infrastrukturresurser är en viktigare aspekt för att skapa ett starkt museum, än de ekonomiska samordningsvinster som sannolikt också finns i större museimyndigheter. Det är därför en förutsättning att tillräckliga resurser tillförs för att bygga upp de samlings- och kompetensområden som är specifika för det nya museet, oavsett organisationsform.

Mot bakgrund av ovanstående menar SHM att valet av organisationsform bör vägledas av vad som väger tyngst i beslutet att inrätta ett museum, antingen att museet har en tydligare och fristående profil inom sitt ämnesområde, eller att museets arbete ska baseras på att Förintelsen är en del också av Sveriges historia, liksom den är avgörande för Europas och världens historia.

SHM ser därför fördelar med båda förslagen och stöder den form som för ett nytt museum som Regeringskansliet väljer att gå vidare med. Om det tredje alternativet med att inrätta ett nytt museum inom ramen för Forum för levande historia ska genomföras är det av största vikt att myndigheten får ett förnyat uppdrag med den nya museiverksamheten som grund för den framtida verksamheten.

Uppdrag och verksamhetsområde

Utredningen föreslår att museets uppdrag bör vara att främja kunskapen om Förintelsen och Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext, samt att bevara och förmedla berättelser från överlevande med anknytning till Sverige;

- bygga upp och förvalta en samling bestående av berättelser, föremål och dokument, samt bearbeta samlingen;
- bedriva utställningsverksamhet, och annan pedagogisk verksamhet;
- bedriva forskning i samverkan med universitet och högskolor samt förmedla kunskap grundad på forskning inom sitt verksamhetsområde;
- stödja regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek inom sitt verksamhetsområde;
- samverka med myndigheter och andra aktörer, inklusive det civila samhällets organisationer;
- bedriva internationellt samarbete.

SHM välkomnar att museet ska arbeta med Förintelsen och de kopplingar som finns till Sveriges historia, såväl utifrån samhällsperspektiv som utifrån personer som har anknytning till Sverige. Det är viktigt att museet är delaktigt i forskning inom relevanta ämnen, samlar strategiskt och samordnar information om samlingar som finns på andra platser, samt bedriver publik verksamhet som breddar förståelsen för historiska skeenden som är av betydelse för Förintelsen.

Utredningen uttrycker farhågor för att Förintelsen kan instrumentaliseras och förvrängas, något som en självständig, forskningsanknuten och kunskapsbaserad museiinstitution kan motverka. SHM instämmer i att det är av stor vikt att det nya museet är uppbyggt på historiska perspektiv och ämnesexpertis med syfte att fördjupa kunskaperna om Förintelsens historiska roller, arv och minnen. Vi ser att det finns goda exempel internationellt på organisationer som har sin bas i forskning och samlingar och som parallellt bedriver framgångsrikt arbete med lärande för framtida generationer, utan att för den skull instrumentalisera eller förvränga historien. Här finns potential till värdefulla samarbeten och nya partnerskap för ett museum.

SHM vill samtidigt betona vikten av att museet kan besluta självständigt om strategier och målgrupper för sin verksamhet för att kunna utvecklas och fungera som en kunskapsplattform med förtroende hos många intressentgrupper. Mot den bakgrunden avstår SHM från att närmare kommentera enskilda verksamhetsfrågor.

Insamling, samverkan och forskning

Utredningen föreslår att insamling av berättelser, föremål och annat material från överlevande med anknytning till Sverige ska påbörjas skyndsamt. Insamlingen bör ske i samverkan med forskare och civilsamhällesorganisationer och kan göras med start redan under tiden som organisationskommittén arbetar.

Museet bör sedan ha särskilda arbetsformer för samverkan med såväl berörda organisationer i civilsamhället, som forskningsinstitutioner, läns museer och Judiska museet. Särskilda medel föreslås för denna samverkan.

Utredningen betonar särskilt vikten av forskningsanknytning och föreslår att en gemensamt finansierad forskningsmiljö inrättas mellan museet och relevanta lärosäten. En ny professur

föreslås också, samt att denna kan tjänstgöra som forskningschef vid museet, liksom behovet av ett forskningsråd.

Utredningen lyfter vikten av att knyta forskning till det nya museet, att ha bred samverkan såväl nationellt som internationellt, samt att verksamheten måste kunna bedrivas självständigt och med dedikerade medel för ändamålet. Utredningen betonar också museets roll för att fördjupa kunskaperna om Förintelsen och kritiskt granska hur Förintelsen används i samhället. SHM vill betona att vi ser forskning och samverkan med civilsamhällets organisationer som två mycket viktiga förutsättningar för museet och att det blir en viktig uppgift för museet att hitta strukturerade och verksamhetsnära former för dessa samarbeten. Vi tror också att fritt tillgängliga digitala resurser kommer vara grundläggande för människors interaktion med museet.

Interrimsuppdrag

Mot bakgrund att ytterligare insamling av material och berättelser brådskar föreslår utredningen en interimslösning med en befintlig museiorganisation. Förslaget innebär att en befintlig organisation får uppdraget att samla in och under en övergångsperiod förvalta material. Till det bör särskilda medel avsättas och arbetet bör påbörjas parallellt med en organisationskommitté.

SHM anser att det är ett bra förslag att en museiorganisation får i uppdrag att från den 1 januari 2021 påbörja arbetet med strukturerad insamling som sedan kan föras över till ett nytt museum. Arbetet bör ske tillsammans med forskare och civilsamhällesorganisationer och särskilda medel bör avsättas för detta uppdrag. SHM vill i sammanhanget nämna att vi för närvarande arbetar med ett regeringsuppdrag att producera USC Shoah Foundations Dimensions in Testimony med två svenska överlevande på svenska. Detta är ett samarbete med Judisk kultur i Sverige och USC Shoah Foundation i USA och ett gott exempel på styrkan i samverkan mellan organisationer med olika kompetenser, nätverk och resurser. Projektet har initierats just med anledning av att det brådskar om denna slags intervjuer ska kunna göras och bevaras för framtida generationer.

SHM kan ta emot ett interimsuppdrag kring insamling eller digital dokumentation under förutsättning att nödvändiga medel följer med ett sådant uppdrag så att vi kan tillhandahålla nödvändig kompetens för att hantera den bredd av material som blir aktuell.

Lokalisering

Utredningen bedömer att museet behöver en ny byggnad som förläggs till en plats med historisk betydelse för museets ämne, samt med närhet till akademiska institutioner och som är tillgängligt för besökare. Dock föreslår inte utredningen någon specifik lokalisering.

SHM stöder utredningens resonemang om vilka förutsättningar som bör ligga till grund för beslut om byggnad och lokalisering av ett nytt museum, med det tillägget att även befintliga byggnader av dignitet bör övervägas. Vi vill också uppmärksamma att det ur besöksperspektiv kan vara en fördel att lokalisera museet i anslutning till, eller i närheten av andra historiska museer eller besöksmål.

Det är också angeläget att uppmärksamma att museet måste vara digitalt välutvecklat och tillgängligt för människor globalt. Sannolikt kommer de flesta användare att besöka museet och dess resurser digitalt.

Ekonomi

Utredningen bedömer att museets anslag efter uppbyggnadsfasen bör uppgå till cirka 63 miljoner årligen för en ny fristående myndighet och till 54 miljoner årligen för ett museum inom en befintlig myndighet. För alternativet med Forum för levande historia bedöms anslagsnivån vara densamma som för huvudförslaget med en ny myndighet.

SHM menar att det är av vikt att säkerställa verksamhetens resurser långsiktigt om ett nytt museum inrättas. Vi vill också lyfta fram att en nybyggnation eller renovering av byggnaden bör hanteras som en egen process med särskild ekonomi skild från verksamhetsbudgeten, samt uppmärksamma att driftkostnaderna för en ny byggnad med ändamålsenliga lokaler och magasin kan bli kostsamma. Därför bör en ny och mer specificerad kostnadsberäkning göras inom ramen för en organisationskommitté.

Tidsram

Utredningen föreslår att en organisationskommitté tillsätts från och med den 1 januari 2021 och museets verksamhet inleds från och med den 1 januari 2022.

SHM menar att det är positivt med en ambitiös tidplan för museets organisation. Det är samtidigt viktigt att verksamheten byggs upp strukturerat, omsorgsfullt och på lång sikt. Vi vill därför påpeka att det är ett omfattande uppdrag att samtidigt bygga ett nytt fysiskt hus, en infrastruktur för en organisation, basutställning, initiera nya samarbeten, forskningsprojekt och kanske även en mobil verksamhet. Vi bedömer att ett färdigt museum med fysiska utställningar ligger många år fram i tiden och vill därför betona vikten av att jämte organisations- och etableringskommitté börja med ett digitalt museum som kan etablera museets namn och innehåll brett hos människor över hela landet.

Även digitala resurser kräver omfattande resurser, noggrann planering och stora arbetsinsatser, men vi bedömer att detta kan påbörjas i en särskild process på samma sätt som det föreslagna interimsuppdraget.